

* * *

Улітку сорок п'ятого студенти й випускники шкіл, які вижили після війни, топталися під дверима вишів. Одні заходили з надією, інші виходили з розчаруванням.

Ніла навіть не думала про навчання. Німці на згадку про відступ у березні 1944-го залишили бідність і голод. Влада пришвидшено відновлювала роботу підприємств і сільських господарств, але людей після війни критично бракувало. Демобілізовані солдати лише повертались і були геть не готові до роботи. Колгосп вимагав робочих рук. Земля просила щоденної праці. Сіно не згорнеться саме в жовті снопи. Пшениця сама себе не скосить. Зерно не потрапить саме в жорна. Борошно не просіється.

І Ніла копала, полола, горнула й сіяла. Аж поки наприкінці серпня додому не прийшла її шкільна вчителька — Ліна Василівна.

— Ти маєш вступити, — випалила та з дверей.

— Вступити? Куди, хто мене візьме! Документи згоріли у фармучилищі.

— Взагалі нема нічого? — ентузіазм учительки трохи згас.

— Похвальний лист он за образом схований. Той, що ви давали.

Ніла підійшла до кутка, де висіла ікона, обгорнута квітчастою хусткою. Потягнула руку й витягла з-під неї папір, складений надвоє. Грамота кишіла дохлими мухами, потемніла по краях і покрилася павутиною. Серйозний документ, ага.

Вона обтрусилася грамоту й віддала її вчительці.

— Ніло, — почала знов Ліна Василівна, — ти мушиш учитися. Ти розумна, чуєш?! не можна, щоб ти прожила на городі із сапою. Ти... ти інша. Ти маєш більше. Ти заслуговуєш на більше.

— Що більше? У мене ні грошей, ні одягу.

— Розуму, Ніла, розуму. А житимеш у гуртожитку.

— Не знаю. — Ніла засумнівалася.

— Завтра о восьмій ранку ідемо у Вінницю. Треба пробувати. — І Ліна Василівна з пошарпаною грамотою в руці вийшла з хати.

Новоспечена абітурієнтка разом зі своєю вчителькою вирушили в університетське турне. Педінститут — набір завершився. Медучилище — під саму зав'язку. Усі відмовили: набір уже припинили, та й без документів як прийняти?

— Нічого не вийде, бачите? — Ніла, розчервоніла від спеки, здавалася.

— Давай ще тут спробуємо, — Ліна Василівна показала на будівлю навпроти. На таблиці був напис: «Торгово-економічний технікум».

Стара дерев'яна підлога скрипіла під ногами, колись білі стіни посіріли й потріскалися. Укінці коридору знайшли кабінет директора. Приміщення було невелике, темне, загромаджене паперами. Із провислих полиць виглядали книжки в темних палітурках. Посередині був стіл, а над ним похитувалася жовта лампа без абажура. За столом сидів чоловік у солдатській шинелі та грубих черевиках. Правою рукою відспирався на палицю, а лівої не було.

— Я не можу її прийняти, — відказав директор на розповідь Ліни Василівни. — У нас теж набір завершився.

— Послухайте, це розумна дитина. Грамоту має за відмінне навчання. Це була найкраща учениця в моєму класі. — Вчителька ткнула пальцем у грамоту. — І взагалі, вона перший курс уже закінчила в училищі. Екзамени всі на «п'ять».

— То хай далі в училище йде. — Директор гнув свою лінію.

— Нема більше училища, — вклинилася Ніла, — і документів більш нема. Усе війна забрала.

— У кожного війна щось забрала, — видихнув чоловік і покосився ліворуч, де колись була його рука. — Гарзд, — відповів уже м'якше. — Давай свою грамоту. Візьму тебе на економічний факультет. Але неофіційно: ходи на пари, навчайся, складай екзамени. А як першу сесію складеш — тоді й папери заведемо.

— Дякую, дякую! — навперебій заговорили Ніла з учителькою.

— Пам'ятай, — продовжив ректор, — ти тут на пташиних правах. Не будеш учитися — зразу вижену, чула?

Так за один день Ніла стала абітурієнткою, а потім студенткою. Може, думала дівчина дорогою додому, вона й справді варта більшого?

— Нашо тобі вчиться? — Увечері Параска стояла руки в боки. — Я живу безграмотна — і нічо. Усе життя працюю, голови нема коли підняти. Спочатку то фармучилище — ну, думаю, хай уже вчиться. А тепер, після війни, нема ріски в хаті, а вона надумала собі вчитися. І шо воно то економічне, як то в селі пригодиться? Картоплю считать? Ше один мені голодний рот!

— Ну мамо...

— Ніла буде вчитися. — Оксентій, який мовчки спостерігав за сценою, став перед жінкою.

Параска розкрила була рота, але передумала. Це вперше за багато років Оксентій пішов проти неї. Уперше він сказав наперекір. Чітко. Коротко. Без сварок. І цього було достатньо. Три слова, які визначили Нілину долю. Параска ображалася, але змирилась.

* * *

Гуртожиток, куди поселили Нілу, був через дорогу від технікуму. На цьому його переваги закінчувалися. У кімнатах жило по п'ятнадцять-двадцять студентів, у кімнаті Ніли — сімнадцять. Ліжок же було дев'ять. Спочатку всі тулилися-мостилися на вузьких матрацах, сварилися за єдине індивідуальне ліжко.

Ніла, звикла до тісноти вдома, не жалілася.

— Дівчата, — сказала вона одного ранку, коли Катя із сусіднього ліжка впала посеред ночі на підлогу, — давайте напишемо список і будемо мінятися. Хай кожна спить окремо по черзі.

Рішення прийняли одностайно, а Нілу, як ініціаторку, першою пустили спати окремо.

Система злагоджено працювала до пізньої осені. Кімнати вихолодилися, через вікна

продирався вітер, а пічка в кутку стояла темною — дров не було. Тепер спати удвох стало перевагою.

Ніла мерзла і вночі і вдень. Ні куртки, ні пальта у неї не було, грошей на них тим паче.

— Мамо, є в нас яке рядно? — замість вітання спитала Ніла, прийшовши додому на вихідні.

— Треба щось знайти тобі. — Параска витерла об шмату руки від борошна й полізла в скриню. — Диви, що є.

Вона розігнулася, тримаючи в руках прямокутник із велетенським золотим орлом посередині.

— Це ж прапор нацистів! — крикнула Ніла. — Де ти?.. Як ти?.. — не могла закінчити запитання.

— Нацистів, не нацистів, а тканина добра. — Мама стонула плечима. — Пофарбуємо в чорний, рядно підшиємо для тепла — і буде тобі куртка.

Тканина зафарбувалася добре й за розміром якраз на куртку, щоправда, орел, розшитий нитками, усе ж проступав рубцями крізь чорноту. Його залишили на спині, ніби орнамент.

Нілі дивно було спочатку носити на собі той прапор, хай замальований і перешитий. Нацисти були переможені, але точно не забуті. Та прості люди, мабуть, того й прості, що не ускладнюють. Був прапор — вийшла куртка. І добра ж куртка, тепла.